

כיבוד הורים - להתחבר לשורשים/ גב' אהובה צוקרמן

כיבוד אבואם 93

למילים שהוסיפה התורה במצווה זאת בפרשת "ואתחנני" - "ולמען ייטב לך" ואומר:

"ובדברות האחרונות הוסיף ולמען ייטב לך, כי יש בני אדם שחושבים שחרעות שבעולם הם יותר מן הטובות, וקצים ומאסים בהיהם ומקללים את אבותם שהביאו אותם אל המציאות הזו שהוא לרעתם (וכמו שמתבאר בפירוש משלי על פסוק "מקלל אביו ואמו ירעך נרו באישון חשך"). לכן אמר ולמען ייטב לך, שעל ידי שתכבד אב ואם ותחשב שהחיים הם טובים, כך ייטב לך באמת".

דברי המלבי"ם מבהילים! בתמציתיות מדהימה הוא מגלה, בעזרת התורה, את הסיבה לקשיים בכיבוד הורים, ואת הדרך לפתרונם. הוא עושה משוואה סיבתית בין הסתכלות האדם על חייו בעולמו, לבין יחסו הרגשי להוריו, אשר הביאוהו לעולם הזה. אם רע לו בחייו, הוא כועס על הוריו עד כדי לקללם. וממילא משמע שאם טוב לו בעולמו, אז טוב לו עם הוריו.

אך עיקר חידושו של המלבי"ם בדיוקו מן המילים "ולמען ייטב לך". כי אם הוא מקלל את מי שהביאו לעולם הזה, אזי - כך נלמד מהפסוק במשלי - האור שמאיר נשמתו בחייו הולך דולק, עד שמוצא עצמו בייאושן חושך.

אך תהליך הפוך קורה כאשר הוא מכבד את הוריו. בזכות קיום המצווה הזאת הולכים חייו ומתבהרים ונהיים טובים יותר, "ולמען ייטב לך". אנו מכינים שזה מחויב המציאות לאחר שהועמדה המשוואה: חיים = הורים... ממלא, אם משנים צד-אהר-גשתה בהתאם גם הצד השני. כמו שקללת ההורים מביאה לקללת החיים, וכן קללת החיים מביאה לקללת ההורים, כך גם לאיך גיטא. אם יכבד את הוריו יותר, כך גם ילכו חייו וישתפרו.

תפקיד הדמיון בקיום לכבוד הורים

עדין לא מיצינו את המלבי"ם עד תומו. הרי במילה אחת הוא גם ענה על שאלה מאד קשה: כיצד ניתן לשנות משוואה זו של חיים = הורים? הרל החסם השווה של שני צדדי המשוואה, הינו נתון מצאתי שכפרי

כיבוד אבואם 95

תורה 94

יתברך את התחושה שהעולם מכחף הוא אמיתי, ועולם המחשבות מבנים הוא "דמיוני". (אכן המילה "דמיוני" נחפכה לשם תואר השורלל מציאות אמיתית משם העצם אותו באה-לגאר).

על כך נראית הצעת המלבי"ם, לחשוב שהיני טובים, למרות שבעת הם רעים, כרעיו מוזר ומתכחש למציאות. אם כך נוגש האדם לפסוק "ולמען ייטב לך", אז הוא נאלץ להסתפק בפירוש הפשטני יותר: שייטב לך בעולם הגב בזכות מצווה גדולח זו.

אין המלבי"ם בודד בגישתו העמוקה להבנת כוח הדמיון. גם תיחי אדם" בחללות כיבוד אב ואם, מתייחס לדמיון ככלי עיקרי בקיום מצווה חשובה זאת. בסעיף ג שם, הוא מסביר שתמצוה מתקיימת בשלושה מישורים: המתשבה, הדיבור והמעשה. והוא מוכיח מפסוקים שהחשוב משלושתם הוא המישור המחשבתי, אז כיצד יכבדם בלב?

ואלה דבריו המואלפים: "...רוצה לומר שמכבדם בלב, שהם חשובים מעניו ובלבו, דהיינו שידמת בעיניו (הדגש שלי א.ל.) שהם גדולים ונכבדי ארץ, אף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים כלל. וזה עיקר כיבוד, שאם לא כך, הרי כתיב יצפוי ובשפתו כבודו ולבו רחק ממני כמו שכתבתי".

ובכן, רואים אנו הלכה מפורשת שיש לקיים את אחת המצוות החשובות ביותר, כיבוד אב ואם, באמצעות "הדמיה", כפי שזה מכונה היום. המציאות "בעיני שאר בני אדם" כלל אינה משנה את התסריט הדמיוני שגילינו להמציא לבני הורינו. הרי שהדמיון הוא המציאות שהתורה מתייחסת אליה, ולא "המציאות האובייקטיבית".

סיכום

הגענו לנקודה הנאפשרת לקשור את קצוות החוטים יחד זה לזה. ראינו בתחילת הפרק כיצד כל מציאות חייו מושפעת מאוד מהקשר שלו עם ההורים. התברר שקשיי ותקשות עם זולתנו, "חסימות" כרגש ובשכל, משרשים ביחסים חסומים עם ההורים, או לפחות עם אחד מהם. המסקנה מובילה הישר להגברת חשיבות העבודה המעשית

(מ-יפה/רוז אליהרן-לפן)

לכאורה על כל אדם, בין לטוב ובין לרע, כפי שנגזר עליו משמים!! בפרט לאחר דברי האריי ז"ל, שלעולם קשור מבט האדם אל דמויות אביו ואמו, כפי שהפנים בדמיונו מילדות, מקבלת השאלה יתר תוקף. כלומר, אם המבט על החיים גזר מה"לבושי" המתבטא ביחס אל ההורים (בדמיונו ובמעשיו), אין יכול הבן לשנות את היחס הזה אל העולם סביבו? הלא "תקועי" הוא בכלל הדמיוני של לבוש שני הוריו טובים ונשמתו??

מתוך המלבי"ם: "על ידי שתכבד אב ואם ותחשוב שהחיים הם טובים, כך ייטב לך באמת". לפי דבריו, יש לשנות את שני צדדי המשוואה. את הצד של כיבוד אב ואם משנים על ידי ההפעלה המכוונת והמלאכותית (בהתחלה) של פרטי המצווה. ואת הצד של החיים משנים, במקביל, על ידי מחשבה שהחיים טובים. בימינו קוראים לתפעלת הדמיון באופן כזה: חשיבה חיובית. ולפי זה מתפרש הפסוק כחבטחת שאכן המציאות הממשית של החיים משתנה בעקבות מעשים של כיבוד הורים, חמלוים בזמיונות על חיים טובים. כלומר, אחרי המעשים והדמיונות נמשכים חלבתות!! פלאי פלאים!!

כוחו של הדמיון לשנות את מציאות חייו הוסבר באופן כללי בחלק הראשון של הספר. כעת אנו פוגשים בדוגמה אחת מתוך רבות, במצוות כיבוד אב ואם. כך גם נגלה, אם נחפש, שבכל מצווה, הן מצוות עשה והן מצוות לא תעשה, מונחים ביסחון של המצוות שני היסודות שהוזכרו פה: המעשה עצמו, והדמיון (הכוונה, בלשון אחרת), אשר אחריהם נמשכים הלכבות, ואתם משתנה עצם המציאות סובייקטיבית.

דמיון לעומת המציאות

זקושי בהפעלת הדמיון בכלל, ובפרט במצוות כיבוד אב ואם, הוא שתירתו את המציאות הייחודית: האדם מורגל לראות במה יקולט מבחוף את האמת האובייקטיבית, ואלו העולם הנקלט בפנים, באמצעות הדמיון, נחשב כשקרי, אם הוא סותר את העולם היצוני. הי כרא אותנו כך שהחושים ידווחו לנו תמונות נבחרות לה ובלתי משתנה, בזכות "חוקי הטבע", בעוד שהדמיון נעלה נות מעורפלות ונשנתוה מרוע אחד לשני. כך יצר בו הנורא

רמב"ם הזכות ממרים פרק ז:

אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו ראהו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו.

רמב"ם הזכות ממרים פרק ו:

מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להזהיגם כראוי להם.

(ספר החינוך מצוות כיבוד אב ואם)

... משורשי מצוה זו: שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושירון אל ליבו כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל עבודה ותועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו – יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סבתו וסבת כל אבותיו עד אדם הראשון. ושהוציאו לאויר העולם, וסיפק צרכיו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות איבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת. שאלולי הנפש שחננו האל – יהיה כסוס כפרד אין הבין. ויעריך במחשבתו כמה וכמה ראוי להיזהר בעבודתו ברוך הוא.

משך חכמה פרי ואתחנן:

כבד את אביך וכי כאשר צוך הי אלוקיך - הרצון, כי אמרו בירושלמי דכבוד אב הוי מצוה קלה; דהיא כפריעת חוב עבור טרחתם ומזונם. ולכן אמר אף באופן שאביך ואמך עובדך ולא גידלך, גם כן תכבדם כאשר צוך הי אלוקיך במדבר, ששם לא היה טורת גדול על האבות בגדול בניהם, כי מן היה יורד מן השמים, ומים מבאר, ובשר משליו, והענין היה מגהיץ מלבושיהם. ובכל זאת צורך הי לכבד אביך ואמך, כן תעשה לדור אחרון.

... עוד יש לפרש הפסוק כאשר צוך הי הנאמר במצוות כיבוד, דבישראל נוסף על כבוד האבות שהם מוליכים בניהם להצלחה האמיתית והם מוסרים המצוות השמיעיות והקבלה מדור לדור... ולזה אמר שאף אם אין האב מורים לו הדיעות הצודקות, גם כן תכבדנו כאשר צוך הי אלוקיך. שאתה בדור שהבנים גם כן שמעו מפי הגבורה (אינם צריכים למסורת אבות, וכל פרושי התורה שבעל פה שמעו מפי משה, ואף על פי כן, צוך הי אלוקיך לכבד את אביך ואמך.

עד היכן ביבוד ובזר אב ואם?

רמב"ם הלכות ממרים:

(הלכה ז) עד היכן הוא כיבוד אב ואם אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יענר בפניהם ולא יקעוס כנגדם אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק ועד היכן מוראן אפילו היה לבוש בגדים תמוזות ויושב בראש בפני הקהל ובא אביו ואמו וקרעו בגדיו והכזוהו בראשו וזרקו בפניו לא יכלימם אלא ישתוק ויירא ויפחד מאלף מלכי המלכים שצוהו בכך שאילו מלך בשר ודם גזר עליה דבר שהוא מצער יתר מזה לא היה יכול לפרסם בדבר קל וחומר למי שאמר וזהו העולם מרצונך. (הלכה ג) אי זהו מורא ואי זהו כבוד מורא לא עומד במקומו ולא עושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במוותו אלא אומר אבא מרי היה שם אביו או שם רבו בשם אחרים כשנה את שם... אי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומלסה משל זהב ואם אין ממון לאב יש ממון לבן כופין אותו זון אביו ואמו כפי מה שהוא יכול ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמששים משמשים בזון את הרב ועומד מפניו כדרך שהוא עומד מפני רבו.

רבי טרפון היתה לו אמה, שכל אימת שהיתה רוצה לעלות למיטתה – היה גוחן ומעלה אותה וכל אימת שהייתה יורדת, הייתה יורדת עליו, בא והיה מתגאה בבית המדרש, אמרו לו: עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, כלום זרקת ארנק בפניך לים ולא הכלמתה? (משנה מסכת פאה)

... וכשמעו חכמים דבר זה [על דמא בן נתינא] אמרו:

אם מי שאינו מצווה כך, מצווה ועושה על אחת כמה וכמה. דאמר רבי נתינא: גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה... ביאור ענין זה, החכמים האלו באו לבאר עד כמה השכל מחייב מצווה זאת, כי מצווה זאת בפרט מחייב אותה הדעת והשכל שיכבד האדם הוריו שהביאו אותו לעולם כמו שאמרנו, ולפיכך בא ללמד ענין מצווה זאת מן עכו"ם, שאין עכו"ם מקיים המצווה בשביל שנצטווה עליה, רק מה שיגזור השכל בלבד.

...כי אתא רב דימי אמר: פעם אחת היה לבוש סירוקין של זהב, והיו יושבין גדולי רומי, ובאת אמו וקרעה ממנו וטפחתה על ראשו וירקה בפניו, ונפל קורדקסין שלה, והושיטה לה שלא תצטער. ...ורב דימי מבאר, כי דבר זה אין צריך לומר שכל כך הוא גדול מצווה כיבוד אב ואם. אבל דבר זה יותר, כי אף אם האב והאם מביישין או בתכלית, לא יאמר כי מכבדי אכבד, ולכל הפחות אם מביישין אותו מוזהר על כבוד שלהם. על זה אמר כי השכל גוזר אף אם האבות מביישין אותו בתכלית, הוא יכבד אותם.

ולכך אמר כי מעשה בדמא בן נתינה שהיה לבוש וכו', ועם גדול הבי שהייתה מביישת אותו נהג בה כבוד, וכל דבר זה השכל מחייב וגזר ולכך מביא ראייה מן הגוי אשר היה מקיים מצווה זאת מפני החכמ והשכל.

(מהר"ל תפארת ישראל)

הנה כי כן בחורי חמד בני ישראל הכשרים תט לאליקים כבוד והזהרו בכבוד אביכם ואמכם ולא תסורו מן הדבר אשר יצו אתכם ימין ושמאל, אפלו אם יאמרו אליכם על ימין שהוא שמאל, כי זו רעה חולה שיש בבנים לא אמון בסמחזיקים עצמם לחכמים ונבונים יותר מאביהם ואמם, ולו חכמו ישיכלו כי התורה העידה כי ביישישים חכמה וארך ימים תבונה ואיוב יב' וכתוב ומשליב טו, דרך אויל ישר בעיניו. והתנא אמר ואבות ד, יד ואל בעתך אל תשען. ולו יהיה כדבריהם שאביהם ואמם חסרי מדע, חס ושלו, גזרת שדי עומדת לעמתם לשמע בקולם ושלא להכעיסם אף אם לפי דעתם יעשו עמהם שלא כהגן ושלא כשורה. זאת חקת התורה, שהרי אמרו: עד היכן כבוד אב ואם, עד שיטול ארנקי שלו בפניו ויזרקט לים ולא יכלימנו: (פלא יועץ כ)

ביבוד הורים - ביצדך

ג איזה הוא מורא, ואיזה הוא כבוד: מורא לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריע את דבריו, ולא יקרא לו בשמו ולא בחינו ולא במותו, אלא אומר אבא מרי. וזה שם אביו או שם רבו בשם אחרים, משנה את שמם. זה איזה הוא כבוד מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה משולאב. ואם אין ממון לאב, ויש לבן כופין אותו, וכן אביו ואמו כפי מה שהוא יכול. ומוציא ומשמשו בשאר הדברים שמשמשים בהן את הרב, ועומד בפניו בדרך שעומד בפני רבו. (רמב"ם הלכות ממרים)

יש שהוא מאכיל את אביו פטומות וירש גיהנום ויש שהוא מעבירו [בטחינה] בריחים וירש גן עדן. כיצד מאכיל את אביו פטומות וירש גיהנום? ברנש אחד היה מאכיל את אביו תרנגולין פטימין פעם אחת אמר לו אביו: "בני, אלו מנין לך?" אמר לו: "סבא סבא אכול ושתוק שהכלבים אוכלים ושותקים". נמצא מאכיל את אביו פטומות וירש גיהנום. כיצד מעבירו בטחינת ריחיים וירש גן עדן? ברנש אחד היה טוחן בריחיים. באו [מהשלוטות לקחת משהו לעבודות] כצמית [עבד] טוחן. אמר לו: "אבא כנס טחון תחתך, אם יבוא, טוב לי [שיבזון] אותי ולא אותך, אם ילקו, טוב לי [שילקון] אותי ולא אותך". נמצא מעבירו בריחים וירש גן עדן.

(תרגום חופשי מתלמוד ירושלמי)

"הלל אומר, אל תפרוש מן הצבור, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו..." (אבות א/ד)

◆ תניא רבי אומר, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבו מכבד את אמו יותר מאביו, לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא כבוד אב לכבוד אמו. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבו מתיירא מאביו יותר מאמו, לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא מורא אב למורא האב. וילקוט שמעוני

ניגונים/פניה ברגשטיין

שתלתם נגונים בי, אמי ואבי,
נגונים ממורים שכוחים.
גרעינים; גרעינים ושאם לכבי -
עמה הם עולים וצומחים.
עמה הם שולחים פארות בדמי,
לשיתם בעורקי שלובים,
נגניף, אבי, ושריף אמי,
בדפאי נעורים ושבים.

◆ אמו של רבי טרפון ירדה לטייל בחצרה בשבת, ולפתע נקרע שרוך נעלה. הלך רבי טרפון והניח את שתי ידיו תחת כפות רגליה והייתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה. פעם אחת חלה רבי טרפון ונכנסו חכמים לבקרו. אמרה להם אמו: התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר ממה שצריך. אמרו לה: מה עשה לך? וסיפרה להם אותו מעשה. אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים פעמים, עדיין לחצי כבוד שאמרה התורה לא הגיע. (על פי תלמוד ירושלמי, מסכת פאה, פרה א' הלכה א'; דף ג' עמוד ב')

רצונם הוא כבודם

◆ אמו של רבי ישמעאל באה וקבלה עליו לבבותינו. אמרה לה: גער בישמעאל בני, שאינו נוהג בי בכבוד. באותה שעה נתפרקמו פניהו של רבבותינו, אמרו: אפשר שאין רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו? אמרו לה: מה עשה לך? אמרה: בשעה שיצא מבית הועדה אני רוצה לרחוץ את רגליו ולשתות את אותם מים, והוא לא מניח לי. אמרו לו: הואיל והוא רצונה - הוא כבודך. [ירושלמי פאה דף ג, עמוד ב']

הנה אאזין שיר ערשי תרחוק
הביע פי אם אלי פת.
הנה לי תזרנה בדמע ושחוק
"איכה" וזמירות של שבת.

◆ ר' זעירא היה מצטער ואומר: הלואי היו לי אבא ואמא שאכבדם, ואירש גן עדן. כאשר שמע את אלו שתי השמועות, אמר: ברוך ה', שאין לי אבא ואמא. לא הייתי יכול לעשות כרבי טרפון, ולא הייתי מקבל עלי, כרבי ישמעאל. (ירושלמי)

כל הגה יתם וכל צליל יאלם
בי קולכם תרחוק פי יהום.
עיני אעצם ותריני אתכם
מעל לחשכת התהום.

יא אף על פי שבכך נצטוונו, אסור לאדם להכביד עולו על בנו ולדקדק בכבודו עימהם, שלא יבאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם: שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול. והמכה בנו גדול מנדין אותו, שזרי הוא עובר על "ולפני עיוור, לא תיתן מכשול" (רמב"ם הלכות ממרים)